

ETNOGRAFISKE VARIATIONER I STS OG ANTROPOLOGI

af CASPER BRUUN JENSEN

Foto af Steffen Dalgaard.

Etnografiske metoder benyttes i vidt omfang indenfor det interdisciplinære fagfelt science and technology studies (STS). Det er imidlertid svært at finde noget særligt at sige om denne brug, for overfladisk betragtet tager etnografisk STS samme form som indenfor antropologien. Det kan argumenteres, at etnografiens rolle i relation til bredere diskussioner indenfor STS adskiller sig fra dens antropologiske funktion, men overvejes sagen yderligere bliver den overordnede kontrast dog selv problematisk. Der er næppe kun én etnografi indenfor STS, der kan sammenlignes med én indenfor antropologi. Etnografiens rolle varierer i begge tilfælde.

En grund til, at det er svært at karakterisere etnografiens rolle i STS, er, at STS ikke er en disciplin på linje med antropologi eller sociologi. I udgangspunktet er STS et tværfagligt felt af forskere, der studerer relationer mellem videnskab, teknologi og samfund. Traditionelt har der været stærke, om end ofte kontroversielle, relatio-

ner mellem videnskabs- og teknologifilosofi, historie og STS. Videnskabssociologien har også været central, og ligeledes videnskabskritisk samfundsforskning i såvel aktivistiske som teoretiske former. Ideen om en videnskabsantropologi blev ikke mindst søsat af Karin Knorr-Cetina, Bruno Latour og Steve Woolgars laboratorie-etno-

grafier fra midten af 1970'erne, og antropologer blev stadig mere involverede i STS fra midten af 1980'erne. Det er dog først fra midten af 1990'erne, og specielt efter 2000, at antropologien virkelig har holdt sit indtog i feltet.

Snarere end en disciplin er STS altså en samling af forskere fra forskellige discipliner, der har forskel-

AidData platformen er resultatet af et forskningsprojekt der indsamler og publicerer data om udviklingsprojekter. AidData eksperimenterer også med nye former for visualisering, som eksempelvis geo-coding.

lige, delvist overlappende, tematiske interesser. Når filosoffer eller historikere bedriver STS har deres studier af gode årsager sjældent nogen fundering i etnografi. Omvendt ser antropologer, mikrosociologer og mange andre etnografi som den basale metode. Det gør de af den indlysende grund, at deres videnskabelige træning har lært dem det. Denne træning er også karakteriseret ved et skeptisk blik på videnskabens fortællinger om sig selv, og dette medfører, at en væsentlig drivkraft ved feltet har været dets problematisering af disse eksisterende forestillinger.

Hvis vi kort vender blikket mod aktør-netværksteori (ANT), oprindeligt udviklet af Bruno Latour, Michel Callon og John Law og på nuværende tidspunkt en tilgang der har fået en sådan popularitet, at den ofte, om end fejlagtigt, ses som synonym med STS som sådan, tegner der sig et lignende billede. Hvis der kun er ganske få steder i verden, man kan få en

grad i STS, er der ingen, der tilbyder en i ANT. Det er simpelthen en specifik kombination af teori og metode, der undervises i indenfor diverse felter, fra STS og antropologi til organisationsstudier og folkesundhedsvidenskab. Analytisk set er ANT mest kendt for sin særlige insisteren på at mennesker og 'ikke-mennesker', som tog, mikrober eller standarder, alle må tages alvorligt som aktører (nogen gange betegnet aktanter), der er med til at skabe og omskabe samfundet. Metodisk kan vi bemærke, at denne insisteren har et etnografisk arnested. Således var Bruno Latours tidlige forskning netop en laboratorie-etnografi i det berømte Californiske Salk Institute. Etnografi var altså indbygget i ANT fra starten. Det er derfor heller ikke tilfældigt, at Latour vedholdende karakteriserer sit eget projekt som en modernitetens antropologi. Man kunne endog gå så vidt som til at sige, at klassisk etnografi er så integreret i ANT, at det på

nuværende tidspunkt er blevet lidt af en hæmsko. Det er i lyset heraf, at man kan forstå Latours forskellige forsøg på at udvikle digitale metoder til at analysere fænomener, der er mere diffuse, eller udfolder sig på større skalaer, end hvad der let kan indkapsles af en lokal etnografi.

Hvordan er etnografi og STS ens?

Jeg skrev ovenfor, at der på sin vis ikke er noget særligt at skrive om etnografi i STS, fordi det langt hen af vejen er den samme slags metodiske tilgang som i antropologi. Etnografen tager til et mere eller mindre fremmed sted. Han eller hun må i forskelligt omfang tillære sig et nyt sprog (eller en ny kompliceret videnskabelig jargon), og bruger derefter en længere periode på at tale med folk, observere deres aktiviteter, og deltage i nogle af dem, når det er muligt, alt sammen med henblik på at få en forståelse af hvordan

'tingene hænger sammen'.

Her må vi være påpasselige, for en af de mest standardiserede måder, hvorpå antropologiens dyder fremhæves (og dens identitet vedligeholdes), er ved at insistere på det særegne ved disciplinens etnografisk feltarbejde. Det kan godt være at gud og hvermand nu til dags siger, at de laver etnografi, men de gør det ikke som antropologer. Hvad indebærer dette udsagn? I første omgang refererer det til en ide om længde og dybde. Med udgangspunkt i Malinowskis tradition burde man befinde sig på et afsides sted i mindst en årscyklus for at forstå, hvordan livet former sig. Men det er at foretrække at være der betydeligt længere, for det tager tid at lære sprog, få venner, aflære sig egne antagelser og gradvist lære et nyt samfunds kring elkrøge at kende. Fra antropologiens synspunkt er problemet med den uhildede adoptering af etnografi således overfladiskhed. Det kan godt være, at STS-forskere trænet i kommunikation eller organisation siger, de bedriver etnografi, men kommer de tilstrækkeligt dybt ned i materialet?

Sådanne spørgsmål har uden tvivl deres berettigelse, for i STS, som mange andre steder, er der også forskere, der bedriver strategisk 'hit and run'-etnografi. Omvendt kan det klassiske ideal om feltarbejde igennem hele årets cyklus forekomme absurd i en kontekst, hvor feltet består af organisationer, maskiner og laboratorier. For mens det på ingen måde er indlysende hvilke tidsligheder der strukturerer sådanne sociale former, er det klart, at det ikke er de samme som i de 'traditionelle stammer', der inspirerede den tidlige antropologi. Men min pointe

er primært, at reflektive spørgsmål om etnografis rolle allerede er velkendte indenfor STS, inden den kritiske antropolog måtte sætte pen til papir. Og som nævnt bebos feltet også af antropologer.

Der er selvfølgelig også andre overvejelser, som er vigtige at gøre sig i forhold til, hvad etnografi i STS indebærer. I det omfang meget STS-forskning bedrives af forskere i deres hjemlande, rejser spørgsmål om præmisserne for at bedrive etnografi i eget samfund og kultur. I det omfang mange af de emner der studeres – nye reproduktionsteknologier, biomedicin, militærdroner eller klimaforandring, for eksempel – er enorme projekter, rejser de spørgsmål om etnografis muligheder og begrænsninger i mødet med globale tendenser. Og i det omfang STS' studieobjekter og subjekter er prestigefyldte, velbemidlede og magtfulde, rejser der sig spørgsmål om adgang til feltet og kontrol over fortolkningerne. Disse spørgsmål danner også en implicit baggrund for Latour og andres eksperimenter med at udvikle nye digitale analyseredskaber, der kan komplementere etnografi.

Disse diskussioner er relativt nye (indenfor de sidste 20-30 år i det mindste). Men man kan dårligt sige, de er unikke for STS. For overvejelser om fordele og ulemper ved etnografi ude og hjemme har som bekendt også en rig historie indenfor antropologien. Spørgsmålet om hvordan etnografi kan skaleres til at indfange globale projekter, tematiseres ligeledes løbende af antropologer. Og ligesom i STS er der antropologiske eksperimenter med nye metoder. Der er således en mængde ligheder på tværs af felterne. Endvidere

er disse sammenfald som nævnt ikke særlige overraskende, for STS og antropologi er også blevet bedre og bedre til at skele til hinanden.

Globale infrastrukturer og etnografiske overvejelser

Ovenstående pointer kan illustreres gennem en kort skitsering af et forskningsprojekt udført af Brit Ross Winthereik og jeg. Det empiriske omdrejningspunkt for projektet var et studie af infrastrukturer, der i disse år udvikles for at understøtte globale udviklings- og bistandsprojekter. Det drejede sig om at forstå de sociale, politiske og tekniske processer og praksisser, der ligger til grund for udviklingen af nye databaser, dataformater og kommunikationsformer mellem donorer, NGO'er og udviklingslandenes ministerier og bureaukratier. Men det handlede i lige så høj grad om at undersøge hvilke effekter, nye infrastrukturer skaber for den konkrete udførelse af specifikke, lokale udviklingsprojekter. Ved hjælp af forskellige former for etnografisk arbejde viste vi, at det at skabe nye effektive infrastrukturer kun i et vist omfang er et spørgsmål om godt design og veltilrettelagt implementering. Det drejer sig i lige så høj grad om at skabe nye forståelsesrammer, visioner og diskurser, og samarbejdsformer. I en sammenhæng, hvor infrastrukturer formodes at skabe gennemsigtighed og 'accountability' på tværs af landegrænser, teknologiske platforme, organisationer, og aspirationer, er dette meget udfordrende. Studiet af disse udfordringer var næsten lige så udfordrende. Lad mig kort pege på nogle af dem her.

For det første var vi specifikt interesseret i det forhold, at nye

udviklingsinfrastrukturer blev italesat og praktiseret som globale fænomener. De udsprang ikke mindst af Paris-deklarationen, som definerede en række principper for god udviklingspraksis, og denne deklaration blev underskrevet af mere end 120 lande. Rapporter, strategier og konferencer afholdt af udviklingsorganisationer påpegede alle nødvendigheden af at skabe nye teknologier ved hjælp af hvilke, globalt udviklingsarbejde bedre kunne understøttes. Det udfordrede den konventionelle ide om etnografi bundet til et enkelt sted. Vi kunne selvfølgelig godt have studeret infrastrukturer indenfor en enkelt organisation, eller i et enkelt land, men vores ambition var at forstå dem som globale projekter, ikke lokale eksempler. Vi endte derfor med at studere en række tiltag – konferencer, blogs, websider, feltarbejde ved en dansk NGO, en kortere rejse med samme NGO som del af deres feltarbejde, møder og interviews med Rigsrevisionen. Og vi endte med at benytte antropologen Hugh Gusterson's betegnelse 'polymorft engagement' til at beskrive denne proces. Vi mener selvsagt, der var gode grunde til, at vi traf de valg, vi traf. Ikke desto mindre kan vores arbejde siges at være etnografisk tyndt, hvis det bedømmes efter det traditionelle antropologiske kriterium om fordybelse i en enkelt kontekst i mindst en 'årsryklus'.

Som just nævnt traf vi en række valg for at forstå den globale spændvidde af diverse initiativer, som *AidData*, *PublishWhatYouFund* og miljøorganisationen *NatureAid*. Men det var i lige så høj grad tilfældet at diverse initiativer til- eller fravalgte os. Heri lå den anden ud-

fordring. Hele præmissen for det arbejde, vi interesserede os for, er, at udviklingsarbejde skal foregå i partnerskaber karakteriseret ved gensidighed, åbenhed og gennemsigtighed. Dette var en del af partnerskabets form, og som vi beskriver i bogen *Monitoring Movements in Development Aid*, omsluttede denne form også os. Det var altså ikke sådan, at vi drømte om at blive partnere i dette spil, men vi blev uafvendeligt gjort til partnere af dem, vi gerne ville studere, og hvis vi ikke blev anset for relevante partnere; ja så blev vi ikke inviteret indenfor. Her ser vi tydelige forbindelser til klassiske antropologiske temaer som antropologens 'meddelagtighed' – for eksempel i koloniale sammenhænge, men også til problemstillingerne omkring det at 'studere opad' – altså at forsøge at komme tæt på aktører, der er mere magtfulde end etnografen selv.

Den tredje udfordring var noget anderledes, for dens omdrejningspunkt var at undersøge teknologiske arrangementer, der endnu ikke rigtig eksisterede. Infrastrukturer, databaser og standarder findes selvfølgelig over det hele. Men vores studieobjekt var netop ikke disse eksisterende teknologier, men nogle andre, der endnu ikke fandtes, selvom mange mente de burde eksistere, og som nogle forsøgte at få til at eksistere. Der var tale om delvist eksisterende objekter, sammensatte ting, bidder af diskurs, handling, og materialer, som der visse steder blev lagt et stort arbejde i at få til at hænge sammen. Der var også tale om et studie af, hvordan fremtider formes gennem lige dele kulturel og teknologisk praksis. På en måde lyder dette til at være langt

fra etnografiens traditionelle modus, der ofte handler om detaljerede beskrivelser af bestående sociale sammenhænge. Men den forskel bryder også hurtigt sammen. For som bekendt har antropologer jo også længe beskæftiget sig med forandringer; for eksempel af familiemønstre, materiel kultur, ritualer og sociale og politiske strukturer.

Ikke desto mindre blev de teknologiske fremtider, vi studerede, ikke skabt ud af ingenting. På en række måder forbindes nye databaser med allerede bestående infrastrukturer og organisatoriske praksisser. Og det er et helt centralt succesriterium, at de skal relatere til hinanden. Ekspertter i London eller Washington D.C. kan udvikle nok så mange nye teknologier og argumentere for, at de vil revolutionere udviklingsarbejde, men hvis ikke alle (eller mange af) verdens NGO'er kan se fornuften af disse teknologier i forhold til deres egne specifikke problemer, eller hvis de fornemmer, at det vil være meget omkostningsfyldt at tage dem i brug – ja så bliver de ikke brugt. I det tilfælde vil de infrastrukturelle forbedringer, der på nuværende tidspunkt projiceres ud i fremtiden forblive ikke eksisterende; visioner nedfældet på papir, der aldrig materialiseres.

Derfor var det også vigtigt for os at forstå, hvordan allerede eksisterende udviklingsinfrastruktur virker. Og med henblik derpå lavede vi feltarbejde i en dansk miljø NGO. På den ene side var det det tætteste, vi kom på et klassisk etnografisk ideal. På den anden side stødte vi her på den sidste udfordring, jeg vil pege på. For hvor meget vi end forsøgte at indkredse infrastrukturen i denne or-

Publish What You Fund arbejder på at forøge gennemsigtigheden i udviklingsbranchens pengestrømme.

ganisation, blev den ved med at være temmelig utydelig. Konsulenter snakkede ganske vist om partnerskab, standarder og åbenhed i et væk. De holdt også ustandseligt møder, redigerede dokumenter, talte i telefon og brugte Skype, og rejste verden rundt. Men hvor var den sammenhængende infrastruktur, vi forsøgte at afdække? Dette spørgsmål, der længe plagede os, kan også relateres til antropologiske diskussioner. Det eksemplificerer et velkendt aspekt ved at studere ting, der er så tæt på etnografens eget liv, at de forbliver usynlige. Det var først efter en rejse til Vietnam med konsulenterne, til en ny sammenhæng hvor mange af det danske kontors hverdagsagtige omgangsformer ikke længere virkede, at vi blev i stand til at se, at den bestående infrastruktur netop bestod af alle disse møder, dokumenter og telefonsamtaler.

Det gav os et blik for infrastrukturelle udfordringer, der var markant anderledes end de visioner for teknologisk revolution, vi stødte på andre steder i felten.

Hvad er så forskellene?

Indtil videre har jeg insistert på, at der langt hen af vejen ikke er noget særligt at sige om etnografi i STS. De valg og problemstillinger, STS-etnografen støder på, ligner i vid udstrækning dem, antropologer støder på: De handler om konstruktion af felten, forhandling omkring adgang, specifikation af studieobjektet, om etik og magtrelationer, om dybde, overfladiskhed og refleksivitet. Men at sige, at det hele er ens, er en noget flad konklusion og til syvende og sidst heller ikke én, jeg står inde for. Når jeg indtil videre har holdt fast i at etnografi indenfor STS og antropologi på rigtig mange måder

ligner hinanden, er det fordi jeg også tvivler på den præmis, at de måder, hvorpå etnografi varierer, er generelt betinget af disciplinære felter. Jeg vender tilbage til denne tvivl i slutningen af teksten, men lad os kigge på nogle forskelle.

Antropologer ser typisk etnografi som et særkendetegn ved antropologien. Det skaber derfor identitetskriser af varierende grad, når andre forskere gør indhug på metoden. Som nævnt er den umiddelbare reaktion ofte, at ikke-antropologer ikke arbejder 'dybt' nok med etnografi. Men der er også en anden konventionel respons: Det særlige ved antropologi er ikke etnografi som sådan. Det er derimod etnografi informeret af antropologisk tænkning og antropologisk fortolket.

Dette er på mange måder et bedre svar. Ikke desto mindre vil en læser af dagens antropologiske tidsskrifter bemærke at mange, hvis ikke de fleste, af de begreber og teorier, der benyttes, overlapper med de, der benyttes indenfor sociologi, filosofi, de kognitive videnskaber og STS. Dette forhold gør det unikke ved antropologisk analyse sværere at lokalisere, og nogen gange begrædes det da også, at antropologer i alt for høj grad benytter sig af andres teorier. Men hvis man benytter dette argument, vender antropologen typisk tilbage til udgangspunktet: Til syvende og sidst er det etnografien, der er det særlige antropologiske.

Som en af mine antropologiske 'informanter' udtrykte det, beskæftiger antropologien sig med 'den virkelige virkelighed'. Det følger, at man som antropolog må være særlig varsom med teori, fordi begreber altid truer med at ud-

viske, overtage, eller bortforklare etnografisk indsigt. Og sådan kan diskussionen fortsætte i en cirkelbevægelse uden ende. (Se blot de ophedede diskussioner om 'ontologi', der udfolder sig for tiden). Selvom antropologien har et af de mest sofistikerede begrebsapparater indenfor samfundsvidenskaberne, har feltet også en selvudslættende tendens, når det kommer til begrebsudvikling. Det er som om, man skammer sig lidt over, at begreber overhovedet er nødvendige!

Her kan man pege på en forskel mellem antropologi og STS, der både er væsentlig og relativt generel. Som nævnt opstod STS oprindeligt omkring nogle provokerende analyser af videnskaberens kendetegn: Provokerende fordi de hverken respekterede videnskabsfilosofiens diagnoser eller videnskabsfolkernes selvbeskrivelser. Hvis det generelle problem for antropologien var, at man ikke vidste, hvordan andre folkeslag levede og tænkte, og derfor måtte bruge etnografien til at finde ud af det, var situationen derfor på en måde omvendt for de tidlige STS studier. Man vidste en masse om, hvordan videnskabsfolk tænkte om verdens og videnskabens beskaffenhed, men man troede ikke på fortolkningerne.

De tidlige laboratorieetnografier blev således specifikt brugt til at påvise forskelle mellem videnskabens selv-repræsentation, som eksempelvis dens positivisme og rationalisme og dens orientering mod kognitive og individuelle forklaringer (videnskabsmanden som en-som-helt), og videnskabeligt arbejde som det empirisk udfoldede sig blandt et væld af mennesker, institutioner, eksperimenter og materialer. Indeholdt i disse etnografi-

ske beskrivelser lå derfor også en række opgør med realisme, rationalisme og andre teoretiske forståelsesrammer. Resultatet var begrebsapparater som social konstruktivisme og aktør-netværksteori, der udfordrede traditionelle samfundsvidenskabelige paradigmer så meget desto mere effektivt, fordi de gjorde det igennem studier af paradigmet på rationalitet – videnskaben.

Givet denne historie er det måske ikke overraskende, at STS i det store og hele ikke indeholder den samme ambivalens over teori og begreber, som ofte forekommer indenfor antropologien. Fra begyndelsen har det været indlysende at etnografien og begrebsliggørelse er gensidigt afhængige fra start til slut. Det kunstige og misvisende ligger ikke i at kombinere teori med etnografi men derimod i at hævde, at de kan adskilles.

Der er ikke noget epokegørende ved det argument. Edmund Leach advarede for mere end 40 år siden mod sommerfugle-kollektioner af etnografiske data, og E. E. Evans-Pritchard skrev i *Witchcraft, Oracles, and Magic among the Azande* at "enhver der ikke er komplet idiot kan udføre feltarbejde, og hvis de folk, han arbejder iblandt, ikke er blevet studeret før, kan han ikke undgå at bidrage med original viden. Men vil det være teoretisk eller blot faktisk viden? Enhver kan producere et faktum; det handler om at skabe en ny idé" (s. 243).

Ikke desto mindre kan man stadig foretage en grov opdeling. Der er forskere indenfor STS og antropologi, der mener, at relationerne mellem etnografi og begreber på nuværende tidspunkt er

'løst' eller i det mindste har fundet et stabilt leje. De stiller sig derfor kritisk over eksperimenter med nye former for etnografi, for slet ikke at tale om nye former for teori. På den anden side peger en række andre forskere på vigtigheden af vedholdende at eksperimentere, ikke mindst i lyset af at verden selv er under konstant forandring. Som jeg ser det, er den anden type indstilling til, hvad etnografisk arbejde fordrer, helt indlysende at foretrække. Derfor er nye tilgange som 'multi-species' antropologi, laterale og rekursive analyseformer, post-aktør-netværksteori og de på nuværende tidspunkt så kontroversielle ontologiske drejninger efter min mening blandt de mest interessante og inspirerende i dag. Og her er det atter værd at bemærke, at disse tilgange, deres mange forskelle til trods, har det til fælles, at de både er inspireret af STS og antropologi – og orienteret mod begge felter.

Koda: Etnografiens fragmentering?

I invitationen til dette særnummer overvejer redaktørerne om etnografien er blevet fragmenteret i takt med dens stadig videre udspredding. Ovenstående diskussion kan bruges at sætte denne bekymring i perspektiv. Det er klart, at etnografi har en særlig historisk tilknytning til antropologi. Men som Marilyn Strathern og George Stocking begge har vist, var det ikke naturgivent, at det ville blive sådan. Såvel før som efter Malinowski har der været andre traditioner (se Stratherns 1987 artikel 'Out of Context: The Persuasive Fictions of Anthropology' i *Current Anthropology* og Stocking's

The Salk Institute på University of California, San Diego var arnested for en af de første laboratorie-etnografier, Bruno Latour og Steve Woolgars (1979) *Laboratory Life*. Foto af Steffen Dalsgaard.

bøger *Victorian Anthropology* og *After Tylor*). I forskellige dele af verden er etnografi blevet brugt forskelligt. Blandt forskellige intellektuelle traditioner har den haft forskellige roller.

Der har således aldrig været én antropologisk etnografi, der kan modstilles med én STS etnografi. I stedet har der været interne variationer og oversættelser på kryds og tværs. Man kunne således sige, at etnografien (og antropologien) har været fragmenteret fra begyndelsen. Men fragmentering har en negativ klang. Man

kunne også sige, at etnografi simpelthen er en mangeartet og fleksibel størrelse, der gradvist udvikles og ændres i takt med, at den sættes i spil i nye tider, nye steder, og med henblik på at håndtere nye problemer og spørgsmål. Som jeg ser det, er denne livlighed og omskiftelighed netop et særkende ved etnografi. ■

Forslag til videre læsning:

Jensen, Casper Bruun, Peter Lauritsen og Finn Olesen (red.). 2007. *Introduktion til STS*. København: Hans Reitzels Forlag.

CASPER BRUUN JENSEN ER PH.D. I INFORMATIONSVIDENSKAB, AARHUS UNIVERSITET. HAN HAR FORFATTET 'ONTOLOGIES FOR DEVELOPING THINGS' OG 'MONITORING MOVEMENTS IN DEVELOPMENT AID' (MED BRIT ROSS WINTHE-REIK). HAN HAR DESUDEN REDIGERET INTRODUKTION TIL STS (MED PETER LAURITSEN OG FINN OLESEN) OG 'DELEUZIAN INTERSECTIONS' (MED KJETIL RÖDJE). HANS NUVÆRENDE FORSKNING OMHANDLER MILJØINFRASTRUKTURER I SYDØSTASIEN. CASPER ER HONORARY FELLOW VED UNIVERSITY OF LEICESTER.